

Elżbieta M. Kłosińska*

(Rec.) Sylwester Czopek, Dariusz Niemasik, Wojciech Pasterkiewicz, Andrzej Pelisiak, *Rzeszów, stanowisko 117 – osada wielokulturowa*. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza „Zimowit” 2014, 228 stron, 90 rycin, 43 tablice, 32 tabele.

Po raz kolejny przedstawiciele środowiska archeologicznego Rzeszowa wprowadzają do obiegu naukowego obszerne opracowanie materiałów z badań przedinwestycyjnych. W ciągu ostatnich lat na terenie Podkarpacia badania tego typu przebiegają szczególnie intensywnie w związku z inwestycjami drogowymi. Tym razem chodzi o stanowisko zlokalizowane w zasięgu samego Rzeszowa, a znajdujące się w kolizji z przebiegiem planowanej obwodnicy miasta. Opracowanie pt. *Rzeszów, stanowisko 117 – osada wielokulturowa* wyszło spod pióra czterech Autorów – Sylwestra Czopka, Dariusza Niemasika, Wojciecha Pasterkiewicza i Andrzeja Pelisiaka. Odnosi się ono do materiałów osadowych z młodszej epoki kamienia, epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, a także ze średniowiecza oraz okresu nowożytnego. Liczące ponad 220 stron dzieło składa się z 8 części oraz nienumerowanej, obszernej bibliografii (*Wykaz cytowanej literatury*). Jego strona merytoryczna nie budzi zastrzeżeń. Archeologiczne środowisko Rzeszowa przyzwyczyło już czytelników do publikacji na wysokim naukowym poziomie. Dodać trzeba, że również poziom edytorski powstających w tym środowisku książek godzien jest uwagi i naśladowania. Bez zastrzeżeń należy zatem polecić lekturę recenzowanego dzieła.

Opracowanie otwierają *Zagadnienia wstępne* (1), gdzie analizowaną osadę wielokulturową zlokalizowano nie tylko na planie istniejącego obecnie miasta, ale też odniesiono do naturalnych warunków przyrodniczych w czasach, gdy była użytkowana. Opisano historię odkrycia osady i wstępnego jej rozpoznania, przedstawiono też przyjęte metody eksploracji szerokokąsowej.

Tą część opracowania ilustruje m.in. plan wykopu z odsłoniętą przestrzenią reliktową oraz zestawienie relacji stratygraficznych pomiędzy niektórymi obiektami.

Kolejna, obszerna część opracowania: *Osada kultury ceramiki wstęgowej rytej* (2), poświęcona została najstarszej fazie zasiedlenia na stanowisku 117 w Rzeszowie. Na 11 obiektów oraz na materiał ruchomy kultury ceramiki wstęgowej rytej natrafiono w północnej i środkowej części wykopu. Odsłonięte obiekty oraz wydobyty z nich (i poza nimi) materiał opisano drobiazgowo. Przedstawiają to również liczne ilustracje, a w tym tablice i fotografie. Obiekty te to jamy o gospodarczym przeznaczeniu, które mogły wchodzić w skład kompleksów przydomowych. Niestety na relikty naziemnych budynków nie natrafiono, zapewne ze względu na zniszczenie stanowiska. Ceramikę z tej fazy użytkowania stanowiska Autorzy dzielą na „delikatną” i „grubej roboty”, a wiodącą formą są naczynia w kształcie wycinka kuli. Wśród ceramiki, charakterystycznej dla tej formacji neolitycznej wyróżnia się jeden fragment, który Autorzy wiążą ze stylistyką bukowogórską. Obecność takiej ceramiki na omawianym stanowisku nie może dziwić, zważywszy na obecność podobnych materiałów na lessach rzeszowskich i przemyskich.

Bardzo interesujące wnioski formułują Autorzy odnośnie gospodarki surowcami przez ludność kultury ceramiki wstęgowej rytej. Materiał krzemienno-potwiera wykorzystywanie różnorodnych skał krzemionkowych (ze zdecydowaną przewagą krzemienia jurajskiego podkrakowskiego), a także obsydianu. Obecność wielu gatunków surowców wskazuje na wielokierunkowość kontaktów miejscowej ludności. Surowce sprowadzane

* Instytut Archeologii UMCS, Plac Marii Curie-Skłodowskiej 4, 20-031 Lublin, e-mail: e-klosinska@o2.pl

były w rdzeniach, w obrobionych bryłach, a także w postaci wiórów.

Autorzy przypuszczają, że odsłonięte obiekty stanowią część większej osady kultury ceramiki wstęgowej rytej. Dotychczasowe znaleziska mieszczą się w młodszym etapie fazy żelazowskiej. Datowanie bezwzględne sugeruje jednak, że prawdopodobnie osiedlano się tu również wcześniej.

Młodszą epokę kamienia na stanowisku 117 w Rzeszowie reprezentuje także pojedynczy obiekt kultury malickiej, odsłonięty w południowej części wykopu, w miejscu gdzie wcześniej istniało osadnictwo kultury ceramiki wstęgowej rytej. Zawartość tego obiektu, opisana w części *Obozowisko kultury malickiej* (3), przekonuje Autorów, że ten etap osadnictwa łączyć trzeba ze schyłkowym okresem 1c fazy klasycznej kultury malickiej.

Podobnie enigmatycznie rysuje się etap osadnictwa wczesnobrązowego na stanowisku 117 w Rzeszowie. W kolejnej części opracowania *Ślady osadnictwa z wczesnej epoki brązu i osada kultury trzcinieckiej* (4) Autorzy wspominają o pojedynczych ułamkach ceramiki kultury mierzanowickiej zalegającej na wtórnym złożu w kilku obiektach osadowych tarnobrzezkiej kultury łużyckiej. Wśród tych znalezisk jest fragment z odciskiem tekstylnym, co lokuje miejscowe osadnictwo wczesnobrązowe w etapie późnomierzanowickim.

Znacznie klarowniej, mimo niezbyt licznych materiałów, rysuje się obraz osadnictwa ludności kultury trzcinieckiej. Ceramika wystąpiła w 14 obiektach trzcinieckich oraz w obiektach młodszych (na wtórnym złożu), skoncentrowanych w północnej i środkowej części wykopu. Większość ceramiki wskazuje na klasyczną fazę tej kultury, choć Autorzy nie wykluczają, że osada mogła się też rozwijać od fazy najstarszej po fazę późną. Analiza form obiektów pozwoliła przypisać im odpowiednią gospodarczą formę, głównie zasobową. Bardzo interesujące wnioski wysnuto odnośnie rozplanowania przestrzennego osady. Będące wyznacznikami istnienia zagród jamy zasobowe otaczają tu owalną przestrzeń, a podobny model zabudowy w tej kulturze spotyka się również na innych stanowiskach Podkarpacia. Specyficzna, lessowa lokalizacja osady kultury trzcinieckiej na stanowisku 117 w Rzeszowie potwierdza też wagę, sygnalizowanego już wcześniej problemu badawczego, a dotyczącego wpływu środowiska naturalnego na formy i charakter osadnictwa.

Zdecydowanie najwięcej materiałów zabytkowych na stanowisku 117 w Rzeszowie przypisano tarnobrzezkiej kulturze łużyckiej i właśnie to obfitość źródeł dała możliwość stworzenia ciekawych koncepcji na temat

zachowań osadniczych ludności tej kultury. Ta część opracowania pt. *Osada tarnobrzezkiej kultury łużyckiej* (5), mieszcząca się na 122 stronach, zawiera na wstępie drobiazgową prezentację źródeł nieruchomości, ceramiki, artefaktów kamiennych i jednego przedmiotu żelaznego. Jest ona bogato ilustrowana poprzez rysunki i fotografie. Wyraźnie brakuje jednak ilustracji przedmiotów krzemienianych, które – bądź co bądź – stanowiły składniki zespołów i nie powinno ich zabraknąć. W toku analizy zawartości kulturowej osady tarnobrzezkiej kultury łużyckiej niektóre wnioski oparto o liczne zestawienia, wykresy i datowanie radiowęglowe. Osadę bez wątpliwości połączono z III fazą rozwojową tej kultury i powiązano z długim 200-300-letnim odcinkiem pradziejów (VIII – VI/V wiek, a może dłużej). W tym czasie osada zmieniała swój kształt i wewnętrzne rozplanowanie. Na osadzie wyróżniono kilka grup obiektów ziemnych, a wśród nich np. jam trapezowatych, służących do przechowywania tego, co mogło stanowić podstawę bytowania – „różnych surowców i materiałów”. Interesująca jest także koncepcja identyfikowania form ósemkowatych z działalnością garbarską, choć można by je także wiązać z innymi czynnościami (moczeniem lnu, zimowaniem gliny). Inną grupą obiektów ziemnych były dołki słupowe, będące zapewne relikami budowli naziemnych oraz obiekty rowkowe – pozostałość po założeniu typu kraal. Obserwacja tej spektakularnej konstrukcji dała Autorom możliwość sformułowania ciekawych koncepcji o możliwości przeprowadzania selekcji zwierząt w obrębie stada (co zresztą praktykuje się do dziś u społeczności pasterskich), a także o zwiększającej się roli hodowli w czasie, gdy funkcjonowała osada. Skupiska obiektów zasobowych odzwierciedlały na tej osadzie większe struktury zagrodowe, mające w przybliżeniu formę okrągłą. Zauważono, że orientacja skupisk obiektów zasobowych jest zróżnicowana, niektóre otwierają się na wschód, inne na południe (to zresztą są dwa kardynalne kierunki waloryzowania przestrzeni przez ludność kultury łużyckiej). Autorzy doszli do wniosku, że w czasie użytkowania osady pojawiały się nowe skupiska, a wcześniejszych nie rozbudowywano. Ilustrują to znakomite modele rozbudowy osady, wskazujące na kolejne horyzonty jej zagospodarowania. Udało się wyróżnić dwa horyzonty chronologiczne osady oraz 5 faz zagospodarowania przestrzeni (faz budowlanych).

W kolejnej części opracowania *Materiały średniowieczne i nowożytnie* (6) Autorzy omówili skąpe źródła z okresu średniowiecza oraz czasów nowożytnych. Najmłodsze, pochodzące z XVII wieku materiały, połączyli z funkcjonowaniem pobliskiego folwarku i dworu.

W przypadku znacznej liczby obiektów na badanym stanowisku nie udało się określić bliższej atrybucji. Zestawiono je w następnej części opracowania *Źródła nieokreślone* (7). Opracowanie wieńczy *Zakończenie* (8), gdzie zawarto najważniejsze konkluzje z badań przedsięwziętych na stanowisku 117 w Rzeszowie.

Opracowanie *Rzeszów, stanowisko 117 – osada wielokulturowa* stanowi bez wątpienia kolejne, znaczące osiągnięcie badawcze w dziedzinie rozpoznawania pradziejów Podkarpacia. Nie mogło powstać bez szerokiego zaangażowania lokalnego środowiska naukowego w zakrojone na dużą skalę badania przedinwestycyjne, zwłaszcza przy projektach drogowych. Każdy, kto pamięta stan rozpoznania tego terytorium przed rozpoczęciem wielkich inwestycji, dostrzeże ogromną różnicę.

Szerokopłaszczyznowe badania otworzyły przed badaczami możliwość nie tylko szerszej, bardziej kompleksowej, oceny źródeł, ale też okazję do przyjrzenia się życiu ludzi, którzy te źródła zostawili. Jeszcze do niedawna, kilka odsłoniętych arów na danym stanowisku, nie dawało takiej perspektywy.

Lektura opracowania przekonuje, że jego Autorzy: Sylwester Czopek, Dariusz Niemasik, Wojciech Pasterkiewicz, Andrzej Pelisiak dobrze wykorzystali pozyskane materiały. Każda część opracowania proponuje ciekawe możliwości interpretacyjne i przynosi ważne konkluzje, które – bez wątpienia – zaowocują w dalszych archeologicznych badaniach na Podkarpaciu, a także – uogólniając – w poszerzeniu wiedzy o pradziejach Polski wschodniej.